

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327:316.32

Л. М. Герасіна, доктор соціологічних наук, професор

ПРОБЛЕМА ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СУЧАСНИЙ СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Досліджено систему, напрями і особливості інституційного впливу на світову політику з боку традиційних і нових акторів міжнародних відносин. Визначено головні мега-тренди світового політичного процесу, що пов'язані з міжнародною консолідацією, дезінтеграцією і глобалізацією та характеризуються дієвою участю і активністю різних міжнародних організацій.

Ключові слова: міжнародні організації, мультинаціональна політика, глобальне громадянське суспільство, антиглобалізм, світовий політичний процес, світовий порядок.

Актуальність проблеми. Глобальна тенденція зростання чисельності суб'єктів — учасників міжнародних відносин у сучасному світі на зламі ХХ–ХХІ ст. стає все більш очевидною. Незбалансованість міжнародних політичних відносин останніх років пояснюється тим, що на світову арену, крім суверенних держав, вийшли інші самостійні суб'єкти, активність яких потребує окремої оцінки: міжнародні організації; транснаціональні компанії та банки, які ведуть економічну діяльність у різних країнах світу; соціальні групи (етнонаціональні, демографічні, релігійні конфесії), що мають закордонні зв'язки; різні корпоративні структури (громадські асоціації, фонди, ЗМІ, туристичні фірми та ін.); деякі публічні особи (колишні політики, науковці — медіатори міжнародних конфліктів); навіть терористичні угруповання та міжнародні злочинні картелі [1].

Ступінь наукової розробленості проблеми досить значний, на рівні доктрини він дозволяє не тільки визначити предмет політології міжнародних

відносин як сутність політичних відносин у світі, специфіку їх природи, тенденції та закономірності розвитку. Ключовою їх особливістю науковці вважають відсутність у світовій спільноті єдиного центру влади та управління, що зайвий раз підкреслює «нередуковану» специфіку і надзвичайну складність міжнародної політики та посилення ролі міжнародних урядових і недержавних організацій у прагненні не тільки регулювати об'єктивний процес взаємодії держав, а й забезпечувати загальну потребу людства в безпеці та виживанні [2].

Звідси *метою* статті є обґрунтування наявності глобальної системи інституціоналізованого впливу на світовий політичний процес з боку традиційних міждержавних і нових неурядових акторів міжнародних відносин.

Вклад основного матеріалу. Міжнародні організації, діяльнісні практики яких удосконалювалися протягом останніх століть розвитку людства, — це об'єднання держав або інших соціальних суб'єктів на підставі міжнародного права для здійснення співробітництва у політичній, військовій, економічній, культурно-гуманітарній, науково-технічній, правовій та інших сферах. Відомо, що міжнародні організації поділяють на міждержавні та неурядові; за галуззю ж діяльності існують певні різновиди цих структур — політичні, економічні, ідеологічні, військово-стратегічні, громадські, екологічні, культурні, релігійні, гуманітарні, наукові та інші, чим і визначаються вектор та специфіка їх впливу на міжнародні процеси.

У наш час у світі діють понад 250 впливових *урядових* (міждержавних) організацій, які утворюють систему органів, мають певні права і обов'язки, зумовлені правами і обов'язками держав-учасниць. Оскільки істотною рисою сучасних міжнародних відносин є багаторівневність, то на практиці ці організації діють на глобальному (ООН, ЮНЕСКО), регіональному (ЄС, ОАД), надрегіональному (Рух неприєднання, ОПЕК), двосторонньому (наприклад, «Україна — США») рівнях. Із сукупної діяльності цих міжнародних акторів формується феномен «мультинаціональної політики», сутність якої полягає у стратегіях та спільних діях міжнародних суб'єктів, що здатні визначально впливати на зміст міжнародних відносин; та явище «наднаціональної політики» — відносно нове поняття політичного лексикону, яке позначає сферу політики, що утворилася в результаті передачі окремими державами частини своїх суверенних прав для ухвалення рішень певним наднаціональним органам.

Передусім це Організація Об'єднаних Націй — всесвітня асоціація держав, створена у 1945 р. як постійна дипломатична конференція. Вона є важливим організаційним механізмом багатогранної взаємодії різних країн з метою підтримки миру і безпеки, сприяння економічному і соціальному прогресу. Нині її членами є близько 200 країн світу. Вищий орган ООН —

Генеральна Асамблея — складається з держав-членів, але її рішення не мають примусової сили. Рада безпеки ООН включає 15 країн і займається проблемами забезпечення миру (її п'ять постійних членів — Велика Британія, Китай, Росія, США, Франція мають право вето, інші ж обираються ГА на два роки). У разі загрози миру Рада безпеки уповноважена направити у кризовий регіон місію з підтримки миру або застосовувати санкції до агресора, надати дозвіл на військові операції ООН, що спрямовані на припинення насильства.

До загальної структури ООН входять також Міжнародний валютний фонд (МВФ), з 1945 р. він покликаний забезпечувати контроль стабільності міжнародної валютної системи і надавати за певних умов фінансову допомогу країнам, які цього потребують; Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ); Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО); Міжнародний суд ООН та ін. Утім, ці організації цілком органічно влилися у систему міжнародних відносин як самостійні структури.

Північноатлантичний альянс (НАТО) — військово-політична організація, створена у 1949 р. для забезпечення колективної безпеки країн — учасниць договору. В наш час НАТО є найбільш потужною військово-політичною структурою світу, яка формально відіграє роль «жандарма світового порядку», захищаючи основи демократії на планеті; нині до її складу входять 28 розвинених держав.

Світова організація торгівлі (СОТ) здійснює глобальне регулювання світових торговельно-економічних зносин, її членами є понад 150 країн, у тому числі Україна з 2008 р. Організація з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ) — це міждержавне об'єднання, створене для підтримки європейської безпеки і розвитку співпраці. Членами ОБСЄ є 56 держав Євроатлантичного і Євроазіатського регіонів та низка центральноазійських країн. Рада Європи — перша міждержавна організація, створена у 1949 р. з метою стандартизації європейських підходів до забезпечення громадянських свобод, прав людини, морально-етичних норм і принципів прогресивної соціальної політики. Нині вона включає близько 50 країн.

З 70-х років ХХ ст. все більш активну роль інструмента регуляції міжнародних відносин почала відігравати так звана «Велика сімка» — неформальна організація провідних країн світу — Великої Британії, Німеччини, Італії, Канади, США, Франції, Японії. Ці країни координують свої позиції та дії з міжнародних проблем на щорічних нарадах. У 1991 р. Росія почала регулярно брати участь у роботі цієї групи, а з 2002 р. вона стала повноправним членом цієї організації, яку перейменували у «Групу восьми» (або «Велику вісімку»).

Не менш ефективною, на наш погляд, є диференціація міжнародних організацій за критерієм спрямованості їх діяльності. Так, це організації: *регіональні* — Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), Митний союз Росії, Білорусі та інших євразійських країн, Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Ліга арабських держав (ЛАД);

економічного характеру — Міжнародний валютний фонд (МВФ), СОТ, Міжнародна торгова палата (МТП), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та ін.;

політико-економічні — Організація африканської єдності (ОАЄ), Латиноамериканська ініціатива, Організація американських держав (ОАД);

галузеві щодо світового господарства — Організація країн — експортерів нафти (ОПЕК), Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Міжнародний телекомунікаційний союз, Всесвітня метеорологічна організація;

професійні організації — Міжнародні організації кримінальної поліції (Інтерпол, Європол), «Лікарі без кордонів», міжнародні профспілки;

у галузі культури та спорту — ЮНЕСКО, Міжнародний олімпійський комітет (МОК) та *демографічні* — Всесвітня асоціація молоді, феміністські організації;

військові — Організація Північноатлантичного альянсу (НАТО), Тихоокеанський пакт безпеки (АНЗЮС);

громадські організації із забезпечення окремих напрямів діяльності — релігійні, з охорони здоров'я (Міжнародний Червоний Хрест), на захист миру і солідарності, організації зі збереження довкілля, наприклад Грінпіс.

У той же час суттєвим елементом сучасного глобального громадянського суспільства є *неурядові* міжнародні організації, яких загалом у світі налічується близько 27 тис. Ріст чисельності цих громадських структур та їх зростаючий вплив на світові процеси стали помітною тенденцією на початку ХХІ ст. Але неурядові міжнародні організації відрізняються більш складною та дещо рихлою організаційною структурою, тому вони не стільки заміщають, скільки доповнюють компетенцію і зусилля урядів у міжнародних справах.

Можна відзначити, що разом із відомими організаціями Міжнародного Червоного Хреста, Міжнародного олімпійського комітету в останні десятиліття через наростання глобальних екологічних проблем і загроз генофонду людства значно підвищився міжнародний авторитет екологічного руху Грінпіс, організації «Лікарі без кордонів». Останнім часом відмічено наростання серцево-судинних і онкологічних захворювань, розповсюдження СНІДу і наркоманії в світі. Слаборозвинені ж країни регулярно страждають на

масові захворювання і голод, через що гине велика кількість людей; внаслідок цього деякі з них стають джерелом глобального конфлікту цивілізації, регіональної та континентальної нестабільності.

Крім того, в науковому аналізі та визначенні пріоритетів світової політики активну участь беруть такі структури, як Римський клуб, Рух «зелених» тощо. Важливими суб'єктами міжнародної політики також є світові релігійні конфесії та церковні організації. Зокрема, помітну активність виявляє Римська католицька церква, більш енергійно нині діє православна церква; їх святійші глави (папи, патріархи) виступають з моральними ініціативами та діями стосовно вирішення міжнародних проблем і конфліктів.

Не можна недооцінювати роль міжнародних неурядових громадсько-політичних і соціокультурних організацій, яка невпинно посилюється. Доречно згадати Незалежну Комісію з питань роззброєння та безпеки, створену за ініціативою колишнього прем'єра Швеції Улафа Пальме, яка свого часу об'єднала громадсько-політичних діячів 17 країн Європи, Азії, Африки, Америки і надала реальний та інтелектуальний стимул формуванню концепції загальної безпеки [3, с. 229–239].

Разом з тим, у другій половині ХХ ст. величезний вплив на світовій арені справили *міжнародні монополії* — транснаціональні корпорації та банки (ТНК, ТНБ). На початку ХХІ ст. налічувалося понад 53 тис. транснаціональних корпорацій. Вони діють через свої філії одночасно у різних країнах світу з метою одержання надприбутків. Серед найбільших — Microsoft, IBM, Apple, Coca-Cola, McDonald's, Мішлен, Лакшмі-Міталл та ін. Їх багатогранна діяльність не тільки глобалізує економічну ситуацію, а й кардинально впливає на політичну систему сучасного світу. Найпотужніші ТНК і ТНБ володіють величезними фінансово-економічними ресурсами, що надає їм переваги перед малими і великими державами, дозволяє тиснути на їх внутрішню політику, контролювати економіку і корегуюче впливати на зовнішньополітичні геостратегії.

Сукупна взаємодія державно-політичних інституцій, різних соціальних спільнот, міжнародних організацій та окремих осіб, які мають політичні цілі, визначає зміст сучасного *світового політичного процесу*, що розгортається як на теренах окремих країн, так і на регіональному та глобальному рівнях [4, с. 13–15]. Нині світовий політичний процес спрямовано на вироблення механізмів узгодження та збалансування інтересів суб'єктів — учасників світової політики і міжнародного права, розв'язання проблем виживання і прогресу людства, відвернення чи розв'язання глобальних і регіональних конфліктів, створення справедливого порядку у світі.

Головною його специфікою за сучасних умов постає одночасна дія двох протилежних тенденцій — міжнародної консолідації (до об'єднання) і де-

зінтеграції (до розмежування). Тенденція консолідації виявляється у процесі формування світових продуктивних сил, розвитку НТР, інтернаціоналізації господарської діяльності в масштабах регіонів і цілого світу, інтеграції різних виробничих і невиробничих факторів, прогресі сфери управління макроекономічними та виробничо-технологічними інноваціями. Друга тенденція — це відцентрові процеси, спричинені одночасним існуванням на планеті народів, спільнот і держав, які перебувають на різних стадіях цивілізаційного і формаційного розвитку. Вони прагнуть розмежування через величезні відмінності в культурі та релігії, рівні добробуту, освіти і медичного забезпечення, зайнятості, проблем національно-етнічного характеру. Ці чинники є історично дезінтеграційними, породжують відчуженість між людьми, недовіру між державами і як наслідок — суперечки, конфлікти, війни.

Водночас істотною тенденцією сучасних міжнародних відносин є наростання глобальних викликів і проблем та необхідність їх спільного розв'язання. Під суперечливим впливом на міжнародні процеси мега-тенденції глобалізації, що надає особливі можливості найсильнішим країнам і закріплює систему несправедливого перерозподілу ресурсів планети в їхніх інтересах, у західному світі розпочались протести громадськості, з яких поступово виник рух *антиглобалізму* і *альтер-глобалістів*. Американський політик Генрі Кіссінджер писав: «Глобалізація розглядає світ як єдиний ринок, в якому процвітають лише найбільш ефективні та конкурентоспроможні... вітає той факт, що вільний ринок безжально відокремлює ефективне від неефективного навіть ціною економічних і політичних пертурбацій» [5, с. 242]. Однак новому світовому порядку все більше загрожує поглиблення прірви у рівні життя розвиненого світу («золотого мільярда») і країн, що розвиваються: за даними ООН, близько 20 % населення Землі споживають 90 % усіх вироблених у світі товарів, тоді як інші 80 % населення задовольняються 10 % товарів і послуг.

Тому в світовому соціальному просторі сформувався «альтернативний рух» противників глобалізації, учасники якого назвали себе антиглобалістами. *Антиглобалізм*¹ позиціонує себе як новий соціальний феномен, хоча, насправді, за ідеологією, діями та складом учасників цей рух є досить гетерогенним.

Рух антиглобалістів започаткувала організація АТТАК (Франція), первинною метою якої було об'єднання зусиль демократичних кіл за введення так званою «податку Тобіна». Американський економіст, Нобелівський

¹ «Біблією» антиглобалізму є книга Тоні Негрі та Майкла Хардта «Імперія», що на новий лад реанімує марксистську політичну парадигму; в ній імперія тлумачиться, за В. Леніним, як політична персоніфікація глобального капіталу і «вища стадія імперіалізму».

лауреат Джеймс Тобін у 1972 р. підрахував: якщо обкласти податком у розмірі 0,1 % всі здійснювані фінансові операції, то щороку можна одержувати 166 млрд доларів додаткового прибутку. Цю суму він пропонував передавати міжнародним організаціям, що є альтернативами до чинних МВФ, Всесвітнього банку тощо, для боротьби з бідністю та нерівністю, розвитку економіки відсталих країн. Сьогодні АТТАК діє у понад 30 країнах; цей рух побудовано як мережу, без ієрархічних структур і географічного центру. Спілкування учасників відбувається через Інтернет. Головним ворогом людства вони вважають «диявольську трійцю» — СОТ, МВФ та ТНК.

Оснovo руху антиглобалістів становить частка населення того самого «золотого мільярда» — жителів Північної Америки і Західної Європи; його соціальна база є вельми широкою. До профспілкових, жіночих та екологічних організацій приєднується багато молоді, яка бере активну участь в антиглобалістських демонстраціях та акціях протесту. Молодіжні організації передусім відрізняють неформальність і радикальність їх акцій. Разом з тим антиглобалісти неодноразово заявляли, що вони не стільки проти глобалізації (зокрема, її благ, пов'язаних із розвитком комунікацій), скільки прагнуть такої глобалізації, яка забезпечує вільний доступ на ринки товарів і послуг, послаблює ринкову конкуренцію. Головне їхнє гасло: «Надайте людям можливість самим визначати, як жити!», тобто глобалізація не повинна руйнувати демократичні принципи організації сучасного суспільства.

Виходячи з критерію безпосередньо виголошених цілей, різні угруповання антиглобалістів можна систематизувати таким чином:

по-перше, це організації багатоаспектного суперництва, що виступають проти будь-яких сталих устоїв суспільства. До цих структур входять групи «чорного блоку» (прибічники застосування насильства проти розкошів), анархісти, іспанський «Рух глобального опору»;

по-друге, це організації, метою яких є анулювання зовнішнього боргу країн, які розвиваються (80 організацій у 40 країнах «третього світу»);

проміжне становище між радикалами та поміркованими займає сектор Руху, в якому діють відомі та впливові неурядові організації гуманітарного і правозахисного спрямування. Серед них «Amnesti International», «Лікарі без кордонів», «Міжнародна федерація прав людини», «Oxfam» та ін. Вони виникли задовго до появи антиглобалізму, але останніми роками приєдналися до нього, їх діяльність набуває чітко визначеного соціального забарвлення;

більш поміркована системно-реформістська орієнтація відрізняє численні рухи, які протистоять глобальним фінансовим спекуляціям або явищам «податкового раю»; ці групи безпосередньо спрямовані на боротьбу з негативними наслідками глобалізації (наприклад, «50-ти років достатньо», США; «Bretton Woods Projekt», Велика Британія; «Halifax Initiative», Канада);

урешті, найширший сектор утворюють екологічні організації. Серед них найвідоміші — Грінпіс (США), «Друзі землі» та ін., які об'єднують неурядові організації майже у 70 країнах світу.

В ідейно-політичному аспекті антиглобалістський рух також досить різноманітний, у ньому беруть участь представники різних переконань — анархісти, троцькісти, «зелені», пацифісти тощо. Тому назви їх організацій оригінальні: «Повернення на вулиці», «Раніше ніж завтра», «Чорний блок», «Бар'єр для глобалізації», «Чорний ліс», «Класова війна», «Банк ненависті», «Об'єднаний фронт людей і тварин». Але при цьому в антиглобалістський рух принципово не допускаються партійно-політичні організації, особливо лівого спрямування.

Отже, сьогодні антиглобалізм — це рух, який увібрав у себе широкий спектр громадських неурядових організацій різного спектру, і вони борються не стільки із самою глобалізацією, як з її негативними виявами і наслідками. Методи цієї боротьби досить різні: від масових демонстрацій, пікетів, акцій протесту до науково-практичних форумів. Саме тому організації антиглобалістів перетворюються на підсистему глобального громадянського суспільства з перспективою включення їх в інститути глобальної влади. Зрозуміло, що антиглобалістський рух ще доволі молодий, але перспективний, і має підстави активного впливу на формування нового міжнародного простору.

Зрештою, серед нових викликів світовому порядку слід акцентувати міжнародний тероризм, релігійний екстремізм, наркоторгівлю та піратство, безконтрольність дій ТНК і ТНБ, інформ-комунікацій тощо. Водночас значимо, що для міжнародного порядку і миру все більшу загрозу становлять організації такого роду, як терористичні угруповання, що активізувалися з кінця ХХ ст. як на Сході, так і на Заході. Боротьба з міжнародним тероризмом стала глобальним викликом для усіх країн світу.

Висновки. Надійних шляхів розв'язання глобальних проблем, які загрожують міжнародній стабільності, людство поки не знайшло. Але все більш очевидною заради майбутнього планети стає необхідність рішучого просування шляхом згортання надмірних контрастів у політичному і соціально-економічному розвитку народів Землі.

Тому в умовах глобалізації та постбіполярності світу все більш необхідним стає реформування дій не тільки міжнародних урядових, але й багатьох неурядових організацій. Значення цих ланок світової політичної системи полягає у тому, що вони чіткіше і більш свідомо здатні виразити загальнолюдські цінності і реалізувати їх у політиці. Традиційній державній дипломатії мислячі і чесні люди різних країн протиставляють «громадянську

дипломатію» — і це не просто активна суспільна діяльність, а, можливо, «зародок» майбутніх відносин миру, співпраці та взаємодопомоги між народами різних країн, вираз їх віри в єдність усього людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грум Дж. Растущее многообразие международных акторов / Дж. Грум // Международные отношения: социологические подходы / под ред. П. А. Цыганкова. – М., 1998.
2. Багатуров А. Международный порядок в наступившем веке / А. Багатуров // Междунар. процессы. – 2003. – № 1. – С. 6–23; Барановский В. Г. Международные организации как механизмы регулирования международных отношений / В. Г. Барановский // Современные международные отношения / под ред. А. В. Торкунова. – М., 2000; Кукулка Ю. Проблемы теории международных отношений / Ю. Кукулка ; пер. с пол. Л. В. Васильева. – М. : Прогресс, 1987; Николаев С. Циклічна динаміка світового розвитку: минуле, сучасність, майбутнє / С. Николаев // Людина і політика. – 2003. – № 4. – С. 92–103; Современные международные отношения и мировая политика / А. В. Торкунов, И. Г. Тюлин, А. Ю. Мельвиль и др. ; отв. ред. А. В. Торкунов. – М. : Просвещение, 2004. – 991 с.; Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации. – Изд. 2-е, доп. / под ред. П. А. Цыганкова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
3. Никитин А. Концепция всеобщей безопасности: революция в мышлении и политике ядерного века / А. Никитин // Прорыв: становление нового мышления / А. Громыко, М. Хелпиман и др. – М., 1988.
4. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / под ред. Е. Ю. Мелешкиной. – М. : Изд. ИНФРА-М ; Весь Мир, 2001. – 304 с.
5. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика / Г. Киссинджер. – М., 2002.

ПРОБЛЕМА ВЛИЯНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ НА СОВРЕМЕННЫЙ МИРОВОЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС

Герасина Л. Н.

Исследованы система, направления и особенности институционального влияния на мировую политику со стороны традиционных и новых акторов международных отношений. Определены главные мега-тренды мирового политического процесса, которые связаны с международной консолидацией, дезинтеграцией и глобализацией и характеризуются действенным участием и активностью различных международных организаций.

Ключевые слова: *международные организации, мультинациональная политика, глобальное гражданское общество, антиглобализм, мировой политический процесс, мировой порядок.*

PROBLEM OF INFLUENCE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS ON MODERN WORLD POLITICAL PROCESS

Gerasina L. N.

The system, directions and features of institutions influence, is probed on a worldwide policy from the side of traditional and new actors of international relations. Main mega-trends of world political process is certain, which are related to international consolidation, disintegration and globalization, and characterized effective participation and activity of different international organizations.

Key words: *international organizations, multinational policy, global civil society, antiglobalization, world political process, world order.*

УДК 321.64/.8:008

О. І. Романюк, доктор політичних наук, доцент

КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДІВ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Розглянуто проблему впливу національних культур на перебіг і кінцевий результат транзитивних процесів. Звернено увагу на генетичний зв'язок концепції політичної культури з процесом демократизації сучасного світу. Зазначено, що особливості культур незахідних суспільств не є фатальною перешкодою для їх розвитку в напрямі ліберальної демократії.

Ключові слова: *політична система, культура, політична культура, політичні переходи, ліберальна демократія, цивілізаційний детермінізм.*

Актуальність проблеми. Однією з найактуальніших проблем транзитології (напрямку політичної науки, що спеціалізується на дослідженні політичних переходів) є визначення ролі культури в процесі лібералізації та демократизації суспільних відносин. Хоча мало хто заперечує важливість чинника культури в розвитку транзитивних процесів, проте існують дві суперечливі гіпотези стосовно його впливу на кінцевий результат. Прибічники першої (Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, В. Гельман) вважають, що особливості національних культур не здатні унеможливити досягнення у перспективі будь-яким суспільством ліберально-демократичної якості. Прибічники другої